

JATORRIA: MENDIA, BURDINA ETA ITSASOA

Enkarterriko eta Meatzaldeko
meatze-iraganean barrena
egiteko bost ibilbide

Euskadi, azalena, bien común

EUSKADI
BASQUE COUNTRY

IN BASQUE
INDUSTRIAL
TOURISM

Bizkaia
foru aldundia
diputación foral

enkartur
www.visitenkarterri.com

Enkarterriko eta Meatzaldeko meatze-iraganean barrena egiteko bost ibilbide

1 BURDINA ETA MENDIA

- Larreinetako funikularra
- Zugaztietako meatze-herrixka
- Zugaztietako meategiak
- Euskal Herriko Meatzaritzaren Museoa
- Bodovalleko meatze-hobia
- Apold-Fleisner labea
- Orconerako Bide Berdea

3 BURDINA ETA URA

- El Pobaleko burdinola
- Auto zahar eta klasikoen museoa [Loizaga Dorrea]
- Enkarterrietako Museoa
- Sopusuerta Abentura
- San Julian parrokia
- Burdin Mendien Bide Berdea

5 LURRAREN ERRAIAK

- Dolomitas Antzinako Fabrika
- Pozalagua kobazuloa
- Armañongo Parke Naturaleko Interpretazio Zentroa
- BBK Karpin Fauna

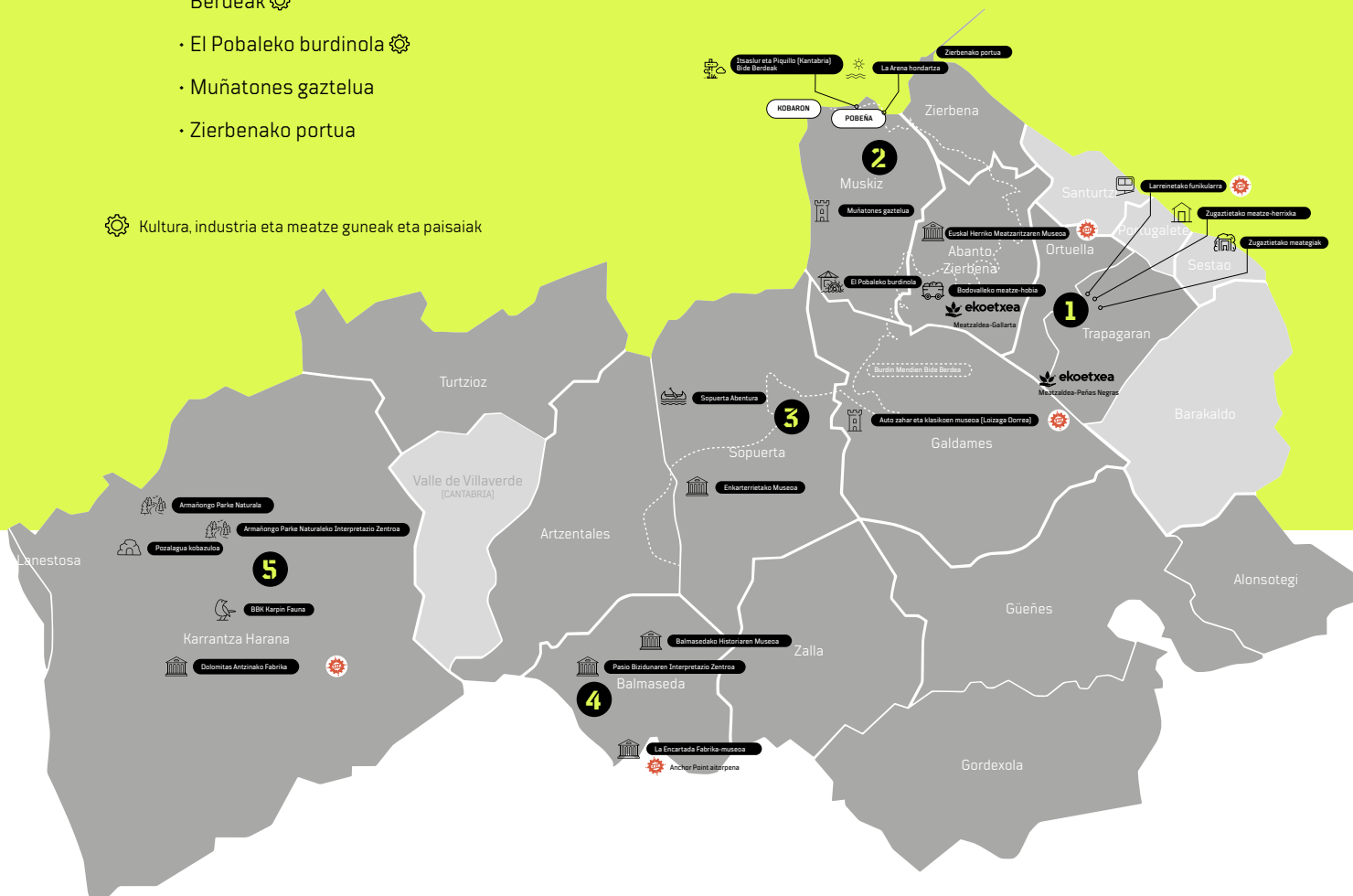
2 BURDINA ETA ITSASOA

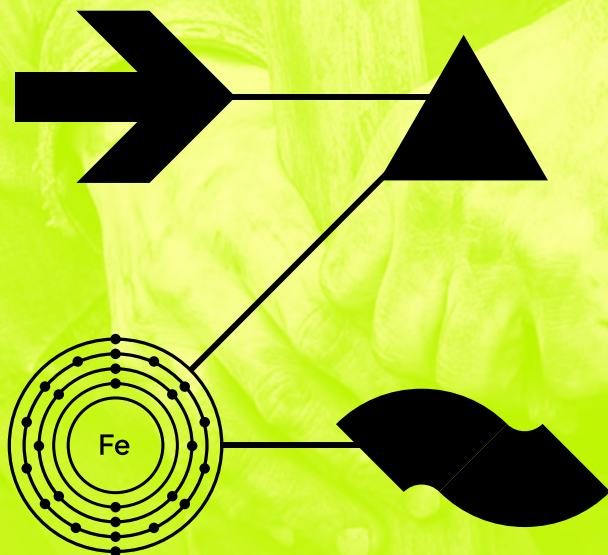
- La Arena hondartza
- Pobeña eta Kobaron auzoak
- Itsasur eta Piquillo Bide Berdeak
- El Pobaleko burdinola
- Muñatonos gaztelua
- Zierbenako portua

4 PAREKORIK GABEKO FABRIKA

- La Encartada Fabrika-Museoa
- Balmasedako alde zaharra
- Balmasedako Historiaren Museoa

 Kultura, industria eta meatze guneak eta paisaiak

Ongi etorri Enkarterri eta Meatzaldera, mendien, burdinaren, uraren eta itsasoaren lurraldera.

Gida honetan, Bizkaiko meatzaritzaren jatorria ezagutzeko ibilbide bat proposatzen dizugu. Horretarako, Euskal Herriko industrializazioaren bihotzean barrena egingo dugu.

Bertako industriaren eta meatzaritzaren historia aberatsa arakatuko dugu **5 ibilbideren bidez, paisaia ikusgarrietatik haratago joanez**. Eskualdeko **lekurik esanguratsuenak** bisitatuko ditugu eta iraganean murgilduko gara, Bizkaiko eta Euskadiko historiaren funtsezko garai hori ulertzeko eta gogora ekartzeko. Hitz batez, orain garenaren jatorrira bidaia egingo dugu.

1

BURDINA ETA MENDIA

1 IBILBIDEA: Larreinetako funikularra > Zugaztietako meatze-herrixka > Zugaztietako meatzeak

2 IBILBIDEA: Euskal Herriko Meataritzaren Museoa eta Bodovalleko meatze-hobia (Concha II meatzea).

5

2

BURDINA ETA ITSASOA

Ibilbidea Itsaslur eta Piquillo Bide Berdeen barrena. Bi bidezidor horiek Bizkaiko kostaldeko meatze-ustiatzei zerbitzua ematen zieten antzinako trenbideei jarraitzen diete.

12

3

BURDINA ETA URA

Ibilbidea Barbadun ibaiko eta Burdin Mendien Bide Berdeko paisaia industrialean barrena.

16

4

PAREKORIK GABEKO FABRIKA

Bisitatu La Encartada Fabrika-Museoa (erreferentziatzeko ondare-altxorra European) eta Balmasedako Erdi Aroko hiribildua.

21

5

LURRAREN ERRAIAK

Ibilbidea: Dolomitas del Norte enpresaren antzinako fabrika, Pozalagua kobazuloa (lantegiaren jarduera industrialaren ondorioz aurkitu zutena) eta Armañongo Parke Naturala.

25

BURDINA ETA MENDIA

Trianoko Mendien eta Galdames udalerriaren ingurua Bizkaiak XIX. mendearen erdialdetik aurrera jasan zituen meatzaritza-lan gogorren lekuko adierazgarrietako bat da. XX. mendearen hasieran, Trapagaran, Ortuella eta Abanto-Zierbena udalerriek osatzen duten Meatzaldeko eremu hau Europako meatze-ustiategi garrantzitsuenetako bat bilakatu zen. Bertako paisaietan barrena egitea baino modu hobetik ez dago eskualdea ulertzeko. Izan ere, bisitariek XX. mende hasierako jarduera industrial, sozial eta aldarrikatzaile frenetikoaren oihartzuna entzun dezakete oraindik ere Meatzaldean.

Bizkaiko Meatzaldea ezagutzeko bi ibilbide proposatuko dizkizugu, elkarren osagarri direnak:

1. IBILBIDEA

> Larreinetako funikularra > Zugaztietako meatze-herrixka > Zugaztietako meatzeak

Erromatarrek jada ezagutzen zituzten Trianoko Mendiak bertako burdinaren ugartasun eta kalitateagatik; hala ere, aire zabaleko meatokien ustiapen masiboa ez zen XIX. mendearen erdialdera arte hasi. Burdinaz eta historiaz (baita istorioz ere) betetako mendi hauek arakatzeko, ibilbidea Trapagarango La Escontrilla auzoan dagoen Larreinetako funikular-geltokian hastea gomendatzen dizugu. Garraio publikoan (Bizkaibusean edo Renfe Aldiriak sarearen C2 linean) zein ibilgailu pribatuan irits zaitezke hona

➔ 1926an inauguratu zuten **Larreinetako funikularra**, Zugaztietako meatze-herrixka Trapagarango herrigunearekin komunikatzeko (udalerriak San Salvador del Valle izena zeukan orduan). Igoera, 10 minutu ingurukoa, errepidez egin ohi zen ordu eta erdian funikularra eraiki aurretik, eta, **beraz, garraibide berria ezinbesteko elementu bihurtu zen herrixkan bizi ziren meatzarien familientzat.**

*Azpiegituraren balio historikoa eta soziala ikusita, **Sailkatutako Kultura Ondasun izendatu zuen Eusko Jaurlaritzak, monumentu-multzo kategoriarekin; aipatzekoak dira, batik bat, minerala eta ibilgailuak (eta ez bakarrik pertsonak) garraiatzeko egin ziren diseinugokitzapenak. Horiek horrela, Larreinetako funikularra erakargarri hutsa bilakatu da hainbat arrazoirengatik, besteak beste: ingurune naturala, burdinbidearen 1.198 metroko trazadura bitxia eta haren plataforma horizontala, European parekorik ez duena.***

Larreinetako funikularra

Ikuspegiak gero eta ederragoak dira gora egin ahala. Larreinetan auzora iritsitakoan, **funikular-geltokiko terrazara** igotzea gomendatzen dizugu, Meatzaldeko, Ezkerraldeko eta, egun garbietan, Bilboko eta Getxoko bista zoragarriak miresteko.

Behin goian, 20 bat minutuko ibilaldia egingo dugu, pauso lasaian, funikularretik Zugaztieta meatze-herriraino. Autobus-zerbitzu bat ere badago, ibilbidea laburtzeko aukera ematen diguna (erabaki burutsua eguraldi txarra egiten badu). Ibiltzen hasi eta gutxira, paisaiaren ikusgarritasuna sumatuko duzu. Gaur egun natura hutsa dena sekulako ilargi-paisaiak osatzen zituzten meatze-ustiategiak ziren duela **hamarkada gutxi Denborarekin, ordea, landaredia lehenera etorri da**, eta antzinako meatze-putzuak aintzira bihurtu dira.

Ia konturatu gabe, **Zugaztieta herrixkara iritsiko gara Monumentu-multzo izendatu zuten** 2003an, meataritzak utzitako ondarearen adibide nabarmenetako bat delako. Izan ere, hauxe da Bizkaiko meataritza historikoaren auzorik adierazgarriena.

Zugaztieta meatze-herrixka. 60. urtea.

Badakigu 1870ean 400 auzokide inguru bizi zirela gaur egun Zugaztieta deritzonaren inguruetan. Hasiera batean, **egurrezko barrakoiak** eraiki zituzten, familiak meategietatik ahalik eta gertuen bizi zitezen, meataritzaren beharren ondorioz, etxeak maiz eraitsi behar zituztelako, eta bizilagunak lekuz aldatu. Barrakoiak zeregin hori errazten zuten. Oraindik ere

zutik jarraitzen dute egurrezko etxebizitza batzuek, eta horietako bat Euskal Herriko Meataritzaren Museoaren bidez bisita dezakegu.

Denboraren poderioz, Zugaztieta hazi egin zen eta, 1911an, "3.000 pertsona bizi diren auzune nabar" gisa deskribatu zuten. Aurrerago, hainbat ekipamendu sortu ziren herrian, hala nola ospitale bat, eskolak, babes-etxea eta ekonomatoa, eliza bat, langile katolikoaren zirkulua, Herriko Etxea, etab. Hirigintzaren aldetik, Zugaztieta erdiko plaza baten inguruan antolatuta zen, sare-formako kale-plano batean oinarrituta. Enparantza da auzoaren erdigunea, eta bertan daude ekipamendu gehienak: parrokia-eliza, musika-kioskoa eta sindikatuen egoitzak.

Atsedean pixka bat hartu ondoren, nahitaezkoa da bertako gastronomia dastatzea (agian platerik sonatuena: babarrunak sakramentuekin). Tripakada jaisteko, **meatze-putzen artean (aisia-gunea) ibiltzea** gomendatzen dizugu.

Zugaztieta paisaia

Herrixka ikusteko aukera ez ezik, esan gabe doa ingurune naturalaren eta bertako paisaien ikuspegi harrigarriak ere eskaintzen dituela Zugaztieta XIX. mendearen amaieran, lehergailuak erabiltzen hasi ziren burdin minerala aire zabaleko meatokietatik erauzteko. Leherketen ondorioz, ustiategia maila freatikoraino iristen zen hainbat lekutan eta, orduan, ura ponpekin xukatu behar izaten zuten lanean jarraitu ahal izateko. Meatzeen ustiapena bertan behera gelditu zenean, lurpeko ura azaleratu zen, eta hainbat putzu sortu ziren, hala nola Hostión, Blondis eta Parkotxa direlakoak. Gaur egun aintzirak dira, paseatzeko eta naturaz gozatzeko paisaia zoragarria osatzen dutenak. **"Meatzalde Goikoa" eskultura-parkea** ere inguruan dago, eta Néstor Basterretxearen eta beste artista batzuen formatu handiko artelanak daude ikusgai.

Ilargi-paisaia

Gaur egun natura hutsa dena sekulako ilargi-paisaiak osatzen zituzten meatze-ustategiak ziren duela hamarkada gutxi. Denborarekin, ordea, landaredia lehenera etorri da, eta antzinako meatze-putzuak aintzira bihurtu dira.

Hosti3n putzua Zugaztieta ondoan dago eta hiruetatik handiena da. Mame, Carmen eta Orconera meatzeen lurretan dago Izen hori langilezain euskaldun batetik omen datorkio, ez baitzuen ondo egiten gaztelaniaz, eta lana ondo egiten ez zuten meatzariei "yo dar hosti3n" esaten zien, mehatxuka.

Herrixka eta meatze-putzuak bisitatzearaz gain, **Peñas Negras Ingurumen Interpretazio Zentror**a ere hurbiltzea gomendatzen dizugu. Zugaztietatik 2,5 km-ra dago, eta oinez (40 minutu inguru), bizikletaz (15 minutu) edo autoz (10 minutu) joan zaitezke. Bertan, Meatzaldeko naturaguneez jarduera industrialen ondorioz jasan duten eraldaketaren gakoak ezagutzeko aukera izango duzu, ingurumenaren ikuspegitik.

2 IBILBIDEA:

Euskal Herriko Meatzaritzaren Museoa eta Bodovalleko meatze-hobia (Concha II meatzea)

Ibilbide hau eta aurrekoa elkarren osagarri dira, eta, beraz, biak konbinatzea gomendatzen dugu. Zehazki, Abanto-Zierbenako Gallarta auzoan dagoen **Euskal Herriko Meatzaritzaren Museora** eramango gaitu. Zugaztieta meatze-herrixkaren eta Euskal Herriko Meatzaritzaren Museoaren arteko distantzia 5 kilometrokoa da, eta ez dago bata bestearekin komunikatzen duen garraio publikorik; beraz, bi tokiak elkarren segidan bisitatu ahal izateko, ibilgailu pribatua edo bizikleta beharko duzu.

Euskal Herriko Meatzaritzaren Museoa

2001ean ireki zituen ateak Gallarta auzoko hiltegi zaharrea, 1980ko hamarkadaz geroztik meatzari eta siderurgiako langile izandakoek mendi eta lantegietan bildu zituzten piezak, erremintak, makinak eta dokumentazioa ikusgai jartzeko eta ezagutarazteko xedearekin. Urteetan zehar osatutako bilduma ikusgarria da. Museoak Dolores Ibarruri buruzagi politikoa eskaintako gune tematiko bat ere badu, 1895ean Gallartako (Abanto-Zierbena) Peñucas auzunean jaio baitzen "Pasionaria" ospetsua.

Zugaztieta meatze-putzuak

Euskal Herriko Meatzaritzaren Museoaren aldamenean, **Concha II meatzea zabaltzen da (Bodovalleko meatze-hobia edo Concha 2.a izenekin ere ezaguna)**. Euskadiko aire zabaleko ustiatagirik handiena da.

1968an martxan jarri zenetik 1983an jarduera bertan behera utzi zen arte, 14 milioi metro kubiko material induskatu ziren meatzean. Lurpeko burdin minerala erauzi ahal izateko, lursailen jabe zen meatze-konpainiak Gallarta herri zaharra eraistea erabaki zuen. Horren ondorioz, 225 familia baino gehiago auzune berrira eraman zituzten.

Ustiategiak bidea eman zion Bodovalleko meatzeari. Hobiak 50 kilometroko lurpeko galeriak zituen, eta Bizkaiko burdingintza bultzatu zuen urteetan zehar.

Industria-garaiko orbain txundigarri hau agerian da Meatzaldean gaur egun, paisaia hainbeste eraldatu zuen meatze-jardueraren oroigarri moduan. Ingurua miresteko, nahitaezko bisita da Ekoetxea Meatzaldea ingurumen-zentroko begiratokia.

Bodovalleko meatze-hobia - Gallarta

Meatze-hobia monumentu izendatu zuten 2011n. Izugarri handia da: alderantzizko kono formako zuloa, 700 metroko perimetroa, 350 metroko diametroa eta 150 metroko sakonera dituena. Kota baxuena itsas mailatik 37 metrora dago.

Apold-Fleisner kiskalketa-labeak, Ortuella

➔ **Ortuellaz** hitz egitea Bizkaiko meatzaritzaren jatorriaz hitz egitea da, udalerrri honetan kokatu baitzen foru lurraldeko lehen meatze-burdinbidearen geltoki terminala (Trianokoa), baita mea garraiatzeko intermodal-geltoki handiena ere. Izan ere, Franco-Belga eta Orconera enpresek, garaiko bi meatze-konpainia nagusiek, minerala biltzeko zentro logistikoak zeuzkaten Ortuellan. Bertako kiskalketa-labe ugarietan burdina tratatzen zuten itsasadarreko zamalekuetara trenez eraman aurretik, bai itsasoz esportatzeko, bai Bizkaiko Labe Garaietan erabiltzeko.

Udalerriko ondare-elementu guztien artean, **siderita kiskaltzeko Apold-Fleisner labe** nabarmentzen da, Franco-Belga konpainiaren enkarguz eraikia.

Sailkatutako Kultura Ondasun izendatu zuten 2008an, monumentu-multzo kategoriarekin. Labeak ez du parekorik Europan, eta 1961etik 1975era iraun zuen martxan bete-betean, burdin minerala aberasteko. Aurrerapen tekniko nabarmena suposatu zuten, fuel-olioa erabiltzen baitzuen ikatzaren orde, eta erregaia ez zen mineralarekin nahasten. Gainera, hautsa eta kea ateratzeko sistema bat zuten, kiskalketa-prozesuak sortzen zuen kutsadura atmosferikoa murrizteko. Ekipamendu soziokultural eta administratibo gisa birgaitu da labea. Hala ere, haren lurpean badaude ontzirelekuaren, mineral-garbitegiaren eta burdinbidearen hondakinak. Azken honetatik mea garraiatzeko bagonetak igarotzen ziren.

Bestalde, Ortuellako herrigunean, Bizkaiko meatzarien (Otxartaga parkean) eta harri-zulatazailen (pilotalekuan) omenez eraikitako monumentuak bisitatzeko aukera izango dugu. Geltokiko etorbidea hartuz gero, herriko plazara iritsiko gara, udaletxea dagoen lekura; haren parean, 1928ko San Felix Kantalizio eliza dago, udalerriko zaindaria. Kale horretatik aurrera eginez gero, RENFERen geltokirantz, Bilbao meategiko kiskalketa-labearekin topo egingo dugu. Saugal eta Bañales auzoen artean dago, eta 1958an eraiki zuten.

Beste aukera bat da **Orconera** (Ortuella) eta

Trapagaran lotzen dituen **Bide Berdean** barrena egitea. 4 kilometro luze da, eta bidegorri itxura du. Ibilbideak Franco-Belga enpresaren antzinako meatze-trenbideari jarraitzen dio. Argizatutako sei tunel zeharkatuko ditugu (hala ere, linterna bat eramatea komeni da), eta hiru aisia-gunetan geldialdia egin ahalko dugu, Ezkerraldeko ikuspegi ederrez gozatzeko.

Orconeratik **Euskal Herriko Meatzaritzaren Museora**

oinez edo bizikletaz ere hurbil gaitzke. Bi koloretako bidegorria amaitzen denean, bide-zoruan oinezkoentzako eta bizikletentzako markak dituen errepidetxo bat hartuko dugu. Trafiko gutxi duen arren, kontu handiz ibiliko gara. 2 kilometro egin ondoren, Euskal Herriko Meatzaritzaren Museora iritsiko gara, Gallartako Campodiego auzoan.

NOLA IRITSI

Bi ibilbideak abiapuntu desberdinetatik egin ditzakezu, esperientziaz zuk aukeratutako moduan eta ordenan goza dezazun. Biak elkarren osagarriak dira eta egun osorako plana eskaintzen dute.

1. ibilbidea Trapagarango La Escontrilla auzoan dagoen Larreinetako funikular-geltokian hastea gomendatzen dizugu. Garraio publikoan (Bizkaibusen edo Renfe Aldiriak sarearen C2 linean) zein ibilgailu pribatuan irits zaitezke hona. Garraio publikoan ere irits zaitezke Euskal Herriko Meatzaritzaren

Museora. Hainbat Bizkaibus geltoki daude museoaren inguruan, Gallarta auzoan, baita Renfe Aldiriak zerbitzuko geltokia ere (Gallarta), Bilbotik abiatutako C2 lineari dagokiona. Era berean, museora bizikletaz irits zaitezke; izan ere, Burdin Mendien Bide Berdea oso gertu igarotzen da, eta Gallarta Bilboko itsasadarreko udalerriekin eta eskaintzen dizkizugun turismo industrialeko beste bi ibilbideekin lotzen ditu (Burdina eta Itsasoa + Burdina eta Ura).

Autobusez

<https://www.bizkaia.eus/es/web/bizkaibus/lineas>

Trenez

Gallarta

 [43.319196, -3.067443]:
 <https://www.renfe.com/es/es/cercanias/cercanias-bilbao/horarios>

Trapagaran (parada Urioste)

 [43.307582, -3.040183]:
 <https://www.renfe.com/es/es/cercanias/cercanias-bilbao/horarios>

Ibilgailu pribatuan

Jakina, ibilgailu pribatuan etorri zere, eskualdean zehar modu askoz arinagoan mugitzeko aukera izango duzu.

Euskal Herriko Meatzaritzaren Museoa

 [43.311463, -3.070415]:
 <https://maps.app.goo.gl/pbpXFr1C91kFDxgHA>

Larreinetako funikularra

 [43.301147, -3.042306]:
 <https://maps.app.goo.gl/EryNGNNqU3dudHmo6>

Zugaztietako meatze-herrixka

 [43.285923, -3.053904]:
 <https://maps.app.goo.gl/XYK7sgyXrzGLrSEL7>

BIZIKLETEN ALOKAIRUA ETA TXANGOAK:

Beroutes <https://beroutes.com/>

Urgebi Bikes <https://www.enkarterrbike.com/>

NAHITAEZKOAK

Euskal Herriko Meatzaritzaren Museoa eta **Meatzaldea Ekoetxea** ingurumen-zentroa nahitaez bisitatu beharrekoak dira. Biak Gallartan daude, Concha 2.a meatze-hobi miresgarriaren aldamenean. Museoak eta Ekoetxeak meatzaritzaren historia eta jarduera industrialaren ondorioz paisaiak jasandako eraldaketa ezagutarazteko xedea dute. Horretarako, hainbat pieza, erreminta eta makinaz osatutako bilduma bikaina du Meatzaritzaren Museoa, baita Dolores Ibarruri buruzagi politikoa eskainitako gunetarikoa ere. 1895ean Gallarta auzoan jaio baitzen "La Pasionaria" ospetsua. Museoan bisita gidatua egitea gomendatzen dugu (erreserba egin behar da).

Zugaztietako meatze-herririka meatzaritzak utzitako ondare nabarmenetako bat da, eta Bizkaiko meatzaritzaren historiaren auzunerik adierazgarriena. Ikusgarriak dira herririkaren paisaiak: meatzeen ustiapena bertan behera gelditu zenean, lurpeko ura azalatu zen, eta hainbat **meatze-putzu** sortu ziren inguruan, hala nola Hostión, Blondis eta Parkotxa direlakoak. Gaur egun aintzira zoragarriak dira.

Lugorri enpresak eta Euskal Herriko Meatzaritzaren Museoa eskaintzen dituzten bisita gidatuei begiratu bat ematea gomendatzen dizugu.

Larreinetako funikularra 1926an inauguratu zuten, Zugaztietako meatze-herririka Salvador del Vallerekin (gaur egungo Trapagaran) komunikatzeko. Ezinbesteko elementu bihurtu zen garraiobide berria Zugaztietan bizi ziren meatzarientzat. Haren balio historikoa eta soziala ikusita, Sailkatutako Kultura Ondasun izendatu zuten, monumentu-multzoko kategoriarekin; bereziki aipatzekoak dira azpiegituran egin ziren diseinu-egokitzapenak. Ez izan zalantzarik eta zator Zugaztietara garraiobide historiko honetan.

GOMENDIOAK

Eraman oinetako erosoak ibiltzeko.

Errespetatu ingurumena, bertako bizilagunak eta animaliak.

Gozatu naturaz zaratarik egin gabe eta presarik gabe.

Autoz bazoaz, gogoratu txirindulariek eta oinezkoek lehenetsua dutela.

Errespetatu zirkulazioaren arau orokorrak.

Kontuz ibili, batez ere tunelak eta zubibideak zeharkatzean.

Bizikletaz bazoaz, erabili beti kaskoa eta ibili kontu handiz ibilgailuekin partekatutako tartean.

BURDINA ETA ITSASOA

Donejakue Bideak, Muskizetik igarotzean [Kantabriako mugaren parean], Bizkaiko kostaldeko paraje ederrenetako batekin egiten du bat.

Tarte horretan, Donejakue Bideak Itsaslur eta Piquillo Bide Berdeen barrena egiten du, inguruko meatze-ustiategi handiei zerbitzua ematen zien antzinako trenbideari jarraituz.

Interes handiko zonaldea da kulturaren, ingurumenaren eta paisaiaren aldetik. Esaterako, Barbadun ibaiaren bokaleak Natura 2000 Sarearen parte den babes bereziko eremua osatzen du Pobeña auzoan, kostaldetik bihurka doan pasealeku ikusgarriarekin batera.

> Itsaslur eta Piquillo (Kantabria) Bide Berdeak > El Hoyo – Ontón meatze- barrutian

Burdina eta Itsasoa ibilbidea 6 kilometro inguruko ibilaldi lineala da, zailtasun-maila txikikoa, eta Muskizen du abiapuntua (Kobaronen edo Pobeñan, zure aukeraren arabera). Kobaron auzoko sarbidea oso eroso da, baina autoz baino ezin da iritsi. Tamaina handiko bi aparkaleku daude. Hauek atzean utzi bezain pronto, pasealekua gero eta atsegingarriago bihurtuko da, inolako zailtasunik gabe.

➔ Aldiz, ibilbidea **Pobeña auzoan** hasten badugu (bertara bizikletaz, garraio publikoz edo autoz iritsi gaitzezke), kontuan izan aldapa handiko eskailera batzuetan gora egin beharko dugula

abiapuntuan (minerala garraiatzeko erabiltzen zen plano inklinatuari jarraituz). Beraz, hasierako igoera oztopoa izan daiteke mugikortasun murriztua edo zailtasun fisikoak dituzten pertsonentzat.

➔ Lehen eragozpen hori gainditu ondoren, paseoa askoz ere atseginagoa bilakatuko da, eta arreta osoa **Barbadun ibaiaren** bokaleko paisaia ikusgarrian eta **Muskiz** eta **Zierbenako** kostaldetik hedatzen den La Arena hondartzan jarri ahalko dugu.

Itsaslur Bide Berdea

Jakina, ibilbidean kontserbatzen diren arrasto industrialei ere erreparatuko diegu; horien artean, McLennan meatze-konpainiarekin egituren aztarnak nabarmentzen dira.

Itsaslur Bide Berdea - El Castillo zamalekuaren begiratokia

Horiek horrela, itsaslabarren ertzeko ibilbidea ez ezik (antzinako burdinbidearekin bat egiten duena), nabarmentzekoak ere dira Amalia Vizcaína meatzeko bi errauste-labeak, 1900. urtean Kobaron auzoan eraikiak eta oraindik ere zutik daudenak, landaretzaz beteta egon arren, eta **El Castillo zamalekuaren** hondakinak. **McLennan konpainiak** inguruko meategietatik burdina ateratzeko eta Ingalaterrarako bidean jartzeko erabiltzen zuten trenbideari lotuta zegoen zamaleku hori. 2008an, itsasoko ekaitz batek haren metalezko egitura erauzi zuen, baina oraindik ere harriz zimendatutako oinarri ikusgarria kontserbatzen da. Ez du parekorik Bizkaian. Erakarmen

ikonografiko handieneko irudietako bat da barruti osoan direnen artean, eta itsasoari begiratzeko leku zirrargarria. Behin **Kobaronen**, ibilbidea 3 kilometro luzatzeko aukera dugu, Piquillo Bide Berdetik Ontón herriraino (Kantabria) jarraitzeko. Beste tarte honetan, **El Hoyo – Ontón meatze-barrutiaren** ondare-aztarna interesgarriak ere aurki ditzakegu. Bertan zeuden **Josefa** eta **Celedonia** meatzeak. Azkenaldian hobi bietako egitura batzuk birgaitu dituzte, hala nola hautaketa- edo zama-lanen instalazioak XIX. mendearen amaieratik 1970eko hamarkadara arte ustiatu zen bertako burdina, eta trenez garraiatzen zuten Ontón herriko **Piquillo zamalekura**, itsasoz esportatzeko.

NOLA IRITSI

Ibilbideari ekiteko, autoz etor zaitezke, eta Kobaron auzoan (aparkaleku handiak daude auzo honetan) edo Pobeñan aparkatu. Era berean, tamaina handiko beste aparkaleku bat dago La Arena hondartzan; hemendik, zubia zeharka dezakegu Pobeñaraino oinez joateko. Ibilbidea Pobeña auzoan hasten badugu, bizikletaz eta garraio publikoan ere iritsi gaitezke.

Bizikleta oso aukera interesgarria izan daiteke, eremu hau Ezkerraldearekin, Meatzaldearekin eta Enkarterriekin lotuta baitago bidegorri eta oinezkoentzako pasealeku sare zabal baten bidez. Ezagutu Bizkaiko ekialdean bizikletaz eta oinez egiteko eskura duzun ibilbideen eskaintza zabal.

Autoz

Kobaron

[43.347126, -3.143794]]:

<https://maps.app.goo.gl/48Q5XoaoTuedAS9q6>

Kobaron

[43.350510, -3.143121]]:

<https://maps.app.goo.gl/Dx9QZm99QAifv1Ho9>

Pobeña

[43.347126, -3.143794]]:

[https://maps.app.goo.gl/ntBKdv15y\]phDB7r7](https://maps.app.goo.gl/ntBKdv15y]phDB7r7)

Autobusez

<https://www.bizkaia.eus/es/web/bizkaibus/lineas>

BIZIKLETEN ALOKAIRUA ETA TXANGOAK:

Beroutes <https://beroutes.com/>

Urgebi Bikes <https://www.enkarterribike.com/>

NON JAN?

Eman diezazuegun aholkurik onena Zierbenako eta Pobeñako ostalaritza-establezimenduek eskaintzen dituzten arrain eta itsaskiak probatzea da, baita Kobaronen eta La Arena hondartzan aurkituko duzun eskaintza gastronomikoa ere.

GOMENDIOAK

Eraman oinetako erosoak ibiltzeko.

Errespetatu ingurumena, bertako bizilagunak eta animaliak.

Gozatu naturaz zaratarik egin gabe eta presarik gabe.

Autoz bazoaz, gogoratu txirrindulariek eta oinezkoek lehenetsuna dutela.

Errespetatu zirkulazioaren arau oroak.

Kontuz ibili, batez ere tunelak eta zubibideak zeharkatzean.

Bizikletaz bazoaz, erabili beti kaskoa eta ibili kontu handiz ibilgailuekin partekatutako tartean.

LORTU INFORMAZIO GEHIAGO: www.visitenkarterri.com

NAHITAEZKOAK

Pobeña ospe nabarmeneko meatze-portua izan zen garai batean, handik abiatzen baitzen kabotaje-ontzietan Kantauriko eta Urdazubiko burdinolak elikatzen zituen burdin minerala. Auzo atsegina da gaur egun, eta, Kobaronen bezala, taberna eta jatetxe ugari ditu. Era berean, primerako abiapuntua da Muskizko herrigunera joateko, eta, handik, El Pobaleko burdinolaraino jarraitzeko ibai-pasealekutik (7 kilometro).

Pobeñako zubia zeharkatuta, **La Arena hondartzara** ere joan gaitzke. Muskiz eta Zierbenako kostaldetik hedatzen da, eta Bizkaiko kostaldeko bigarren hareatza zabalena da. Aparta da ibiltzeko, marea aldaketa ikusgarriak miresteko edota surfean aritzeko La Arena Surf Center eskolaren eskutik. Aholku bat: ez galdu ilunabarra hondartzaren eskuinaldetik ikusteko aukera. Parekorik gabeko behatokia da!

Muskizen, **Muñatones gaztelua** dago, XIV eta XV. mendeetan zehar eraiki zena, Erdi Aroko leinu-guduen garaian. Monumentu-multzoa izendatu zuten, Bizkaian gaztelutzat har daitekeen dorretxe bakarra baita, kanpoko barruti-sistema dela eta. Hemen bizi izan zen Lope García de Salazar bandokide ahaltsua, arma eta letren gizona, Bizkaiko historiako pertsonaiarik gailenetako bat. Bisita antolatzeko, jarri El Pobaleko burdinolarekin harremanetan.

La Arenatik oso gertu dago, halaber, **Zierbenako portua**. Kaiak aspaldiko itsas xarma mantentzen du oraindik ere, eta arrantza- eta kirol-ontziez gainezka azaltzen da. Inguruan, txingarretan prestatutako arrain eta itsaskien usain goxoa darian jatetxe eta erretegi ugari daude.

Portuko ikuspegi onenez gozatzeko, **Punta Lucero** mendira igoko gara. Altitude txikia izan arren (307 metro), La Arena hondartzako panoramika aparta eskaintzen du (baita sekulako ilunabarrak). Gailurrerainoko bidea Burdin Hesiko gerra-arrastoz josita dago (bunkerrak, tunelak eta kanoiak, besteak beste). Ferra-formako defentsalerro hau, 80 kilometrokoa, Bilbo eta inguruko herriak tropa frankisten etorreraren aurrean defendatzeko eraiki zen.

BURDINA ETA URA

Barbadun ibaiaren paisaiak, Muskizetik igarotzean, industriari eta meatzaritzari lotutako ondare-aztarnen katalogo ikusgarria osatzen du.

Ibaia eta bere ibaiadarrak dira Burdin Mendiek babesten duten bailara honetako protagonistak. Hortxe garatu zen industria-, ekoizpen- eta ekonomia-jarduera garrantzitsu bat, eta burdingintza-errotaritzako multzoetako ekoizpenak bazuen itsasorako irtenbidea gaur egun desagertuta dagoen Lavalako portutik (Muskiz).

Oinez egin dezakegu ibilbidea, Pobeñatik ibaian gora eginez, edo bizikletaz, Burdin Mendien Bide Berdean barrena.

> Burdin Mendien Bide Berdea

➔ "Burdina eta Ura" 28 kilometro inguruko ibilbide lineala da, Barbadun **ibaian** gora **egiten duena**, **haren bokaletik (Muskiz) Galdamesko El Bentorro auzoraino**; segidan, Bide Berdearekin egiten du bat eta Sopuerta zeharkatzen du Traslaviñan (Artzentales) amaitu aurretik. Ibilbide luzea da, baina zailtasun gutxikoa, eta hainbat sarbide ditu. Esaterako, ibilbidearen mutur batean has gaitezke, Muskizko Pobeña auzoan edo herrigunean; edota beste muturrean, Traslaviñako tren geltokian, Burdin Mendien Bide Berdean dagoena. Tarteko hainbat tokitatik ere ekin diezaiokegu ibilbideari; adibidez, Muskizko **El Pobal burdinolatik**, Galdamesko La Aceña auzotik eta Sopuertako herrigunetik.

➔ Muskizko sarbidea oso eroso da. Pobeña auzotik oinez edo bizikletaz egin dezakegu. Herriguneraino dauden 4 kilometroetan, **San Julian** auzoa zeharkatzen duen ibai-bide ederretik igaroko gara, eta Petronor enpresaren instalazioak inguratuko ditugu.

Muskizko herrigunetik bertatik ere ekin diezaiokegu ibilbideari, eta bertara iristeko garraio publikoa (Bizkaibus edo Renfe Aldiriak Bilbotik), bizikleta, bidegorri-sarea edo ibilgailu pribatua erabil dezakegu.

El Pobal burdinola, Muskiz

➔ San Juan auzora iritsitakoan, **Barbadun haranean** barneratuko gara ibaian gora 3,5 kilometroz egiteko, El Pobaleko burdinola harrigarriarekin topo egin arte. Burdinola bisitatu ondoren, aldamenean dagoen **El Pobaleko zubia** zeharkatuko dugu ibaiaren beste ertzerara igarotzeko. Zubitik metro gutxira, bidebanatze batek ibiltzen jarraitzeko aukera ematen digu, bai Burdin Mendien Bide Berdean barrena, bai Barbadun ibaian gora El Bentorro auzoraino.

Lehen aukerak aldapa handi batean gora eramango gaitu, Bide Berdearekin bat egin arte.

The Bilbao River & Kantabrian Railway Co. Ltd. konpainia ingelesak 1876an Galdamesen inauguratu zuen **burdinbide izandakoari** jarraitzen dio zidorrak tarte honetan. Meatzaldeko meatze-trenbiderik luzeena izan zen garai batean. La Aceñatik abiatuta, **Trianoko Mendiak** inguratzen zituen eta La Benedicta kaiko zamalekuetan amaitzen zen, Portugaleten. Beraz, 5 kilometro geroago, La Aceñara (Galdames) iritsiko gara. Bertan atseden hartu ondoren, Bide Berdean aurrera egiten jarraituko dugu, **Arenao eta Sopuertarako norabidean**.

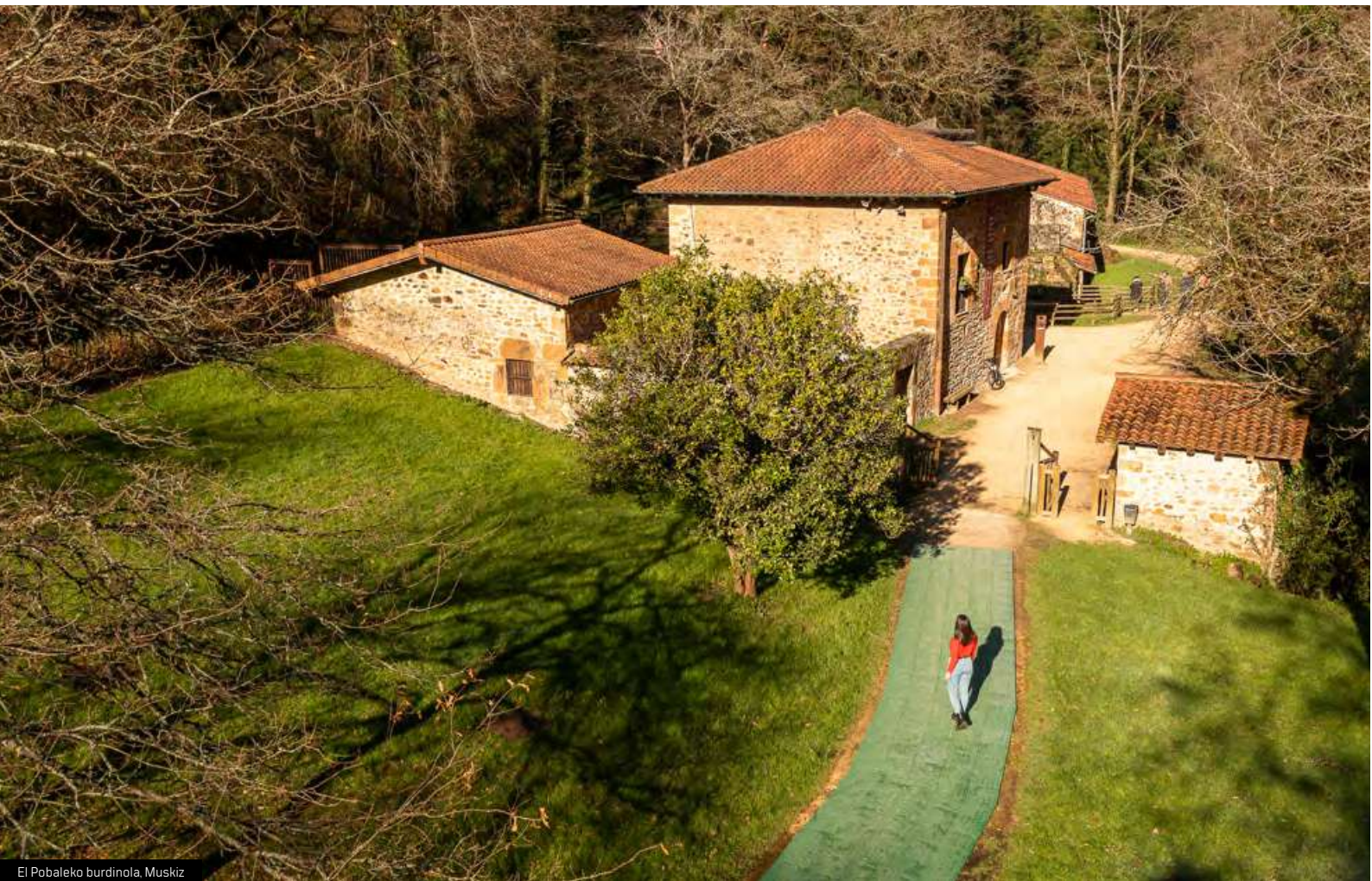
Bestalde, El Pobaletik abiatuta ibaiaren arroari jarraitzea erabakitzen badugu, mendeetan zehar bere horretan mantendu den paisaia batean barneratuko gara. Urei 4 kilometroz jarraituz gero, Galdamesen dauden **Ollako** eta **Valdibiango burdinola-erroten** aztarnak agertuko zaizkigu (ibilbidea ez da irisgarria mugikortasun urriko pertsonentzat). Behin hona iritsita, Bide Berdearekin egin dezakegu bat Arenao auzoan, eta Sopuertarako bidea hartu.

Ollako burdinola, Barbadun ibaiaren ertzean

Hemendik aurrera, Bide Berdea Traslaviña (Artzentales) eta Castro Urdiales (Kantabria) lotzen zituen burdinbidetik igarotzen da. Trenbideak bi helburu argi zituen: batetik, burdin minerala Sopuertako meategietatik garraiatzea; bestetik, Castro Urdialesetik Bilbora bidaiariak eramatea, linea hau Bilbo eta Santander lotzen zituen burdinbidearen adarkadura baitzen. Lanak 1895 eta 1898 bitartean egin ziren. Burdinbideak 22 kilometro zituen, zailtasun orografiko handiko ingurune batetik igarotzen zirenak. Nabarmentzekoa da Los Herreros tunela, gaur egun zerbitzutik kanpo dagoena.

El Pobaleko burdinola, Muskiz

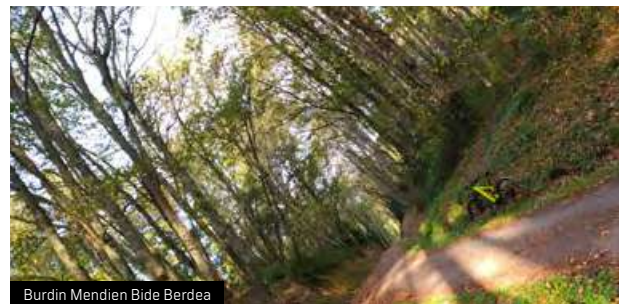
Cecilia burdin hobiko meatze-portua, Olabarrieta - Sopuerta

Sopuertaz hitz egitea XIX. mendeko eta XX. mende hasierako Bizkaiko meatze-eremu garrantzitsuenetako baten historian murgiltzea da. **Alen eta Saratxaga meatze-barrutiez** hitz egitea da, baita meatze-auzoez ere (Las Barrietas kasu); ororen gainetik, XIX. mendearen erdialdeaz geroztik industrializaziotik sortu eta inguru sakon eraldatu zuen ondare garrantzitsu batez hitz egitea da.

Saratxaga meatze-barrutiaren erauzketa-gunean (La Linde, El Alisal eta Las Muñecas auzuneen artean hedatzen dena), **Catalina meategiko kiskalketa-labe** ikusgarriak altxatzen dira. Bertarako sarbidea erraza da: Bide Berdetik El Castaño auzora iristean, eskuinetara dagoen errepidea hartuko dugu, autokarabanen aparkalekuaren parean. Zidorrak Castro Urdiales-Traslaviña trenbide ohiari jarraitzen dio Las Barrietas auzoraino. Labeak oso fotogenikoak dira. 20 metroko altuera dute eta egoera onean mantentzen dira. 1955 eta 1960 bitartean eraiki zituzten. Jarduera 1970eko hamarkadan bertan behera gelditu zen, meategia errentagarria izateari utzi zionean. Era berean, **Los Herreros tunela** ikusteko aukera izango dugu kanpotik, ezin baita zeharkatu. Pasabideak 2 kilometroko luzera du, eta XX. mendearen lehen erdian zulatu zuten pikotxen eta palen laguntza bakarrarekin. Azpiegitura faraoniko honi esker, meatze-trenek Las Muñecas mendatea zeharkatzen zuten Otañes haraneraino (Kantabria). Gaur egun desagertuta dagoen hegal-zamaleku bat zuten helmuga, Castro Urdialesko itsaslabarretatik zintzilik zegoena.

Bide Berdean aurrera eginez, Las Barrietas auzora iritsiko gara. Handik, **Alengo meatze-herrixkaraino** doan errepidea irteten da.

1.000 biztanle baino gehiago bizi ziren herrixkan duela mende bat, eta hainbat azpiegitura zituen, hala nola basiliza, eskola, ekonomatua eta frontoia. Gaur egun pilotalekua eta San Luis ermita soilik geratzen dira zutik. Inguruko Alen mendian (Bide Berdearen aldamenean), María eta Cecilia meategietako minerala garbitzeko eta garraiatzeko zamalekuen hondakinak topatuko ditugu. Elkarrengandik oso hurbil daude. Cecilia meategiko zamalekua 1898an eraiki zuten, eta sekulako proportzioak ditu. Minerala bagonetetan ateratzen zuten 700 metro gorago zegoen burdin hobitik, plano inklinatu baten bidez. María meategiko zamalekuaren egitura sinpleagoa da. Minerala 300 metro gorago zegoen ustiatagetik jasotzen zen, beste plano inklinatu batetik. Bidali aurretik, inguruko iturburu baten uretan garbitzen zuten.

Burdin Mendien Bide Berdea

600 bat metrora, Koltza ibaian gora Artzentaleserako bidean, **Olabarrietako burdinola-fandieriaren hondakinak** aurkituko ditugu. 1550etik izan dugu burdinola honen berri. Multzoak nahiko osorik iraundu, nahiz eta estalkirik ez duen eta harlangaitzezko eta harlanduzko horma batzuk lurrean eta landaretzak kolonizatuta dauden.

Burdin Mendien Bide Berdea

Ibilbidea Artzentalesen amaitu aurretik, Bide Berdeak Koltza ibaiaren ur gardenek jarraitzen die eta bi tunel zeharkatzen ditu (147 eta 87 metro).

NAHITAEZKOAK

Bizkaiko Meatzaldea eskualdearen bihotzean, Barbadun ibaiaren ertzean, **El Pobaleko burdinola** dago. XVI. mendeko lantegi hidrauliko honetan burdin harria lantzen zuten, metal bihurtzeko eta mota guztietako lanabesak eta tresnak sortzeko (nabarrak, mailuak, aitzurrak edo pikotxak, besteak beste). Muñatonos gaztelutik eskualdea mendean zuen leinuak (Salazar leinuak, alegia) eraiki zuen burdinola XVI. mende hasieran, eta 1965era arte iraun zuen martxan. Hainbat bisita gidatu antolatzen dituzte El Pobal ezagutzeko, baina ikusgarriena larunbatetan 12:00etan egiten dena da, errementariak bisitariak harritzea lortzen baitu zuzeneko erakustaldi batekin.

1565 lagun bizi ziren 1900. urtean **Alengo meatze-herria**. Bizkaiko burdin meategi handienetako batzuk zeuden auzunean, eta askotariko zerbitzuak zituen: okindegia, harategia, kooperatiba, kantinak, botika, frontoia, indar publikoaren kuartela eta eskolak. Alengo eta Artzentalesko meategietan ateratako burdina porturatzeko, Alen – Castro Urdiales (Kantabria) burdinbidea eraiki zen 1892an. Leku aproposa da lasai paseatzeko, Alen edo Betaino mendien gailurrek eskaintzen dituzten ikuspegiez gozatu bitartean.

Paisaia preziatzeko, Artzentalesko **San Miguel auzoa** dagoen muinoraino igoko gara, haranaren sekulako panoramika mirets baitezakegu bertatik. Plaza nagusian, San Miguel de Linares eliza ez ezik, **Kontzejuko ametza izeneko haritza ere dago**. Bertan egiten ziren Erdi Aroan Enkarterri eskualdea osatzen zuten hamar errepublika txiki-txiki ordezkariekin bilerak. Auzotik irtenda, frontoiaren ondoan dagoen errepide estua hartuko dugu. Ribas atzean utzi eta gutxira, **San Antolinera** iritsiko gara. Baseliza batek eta zezen-plaza batek osatzen dute multzo bitxi hau, eskualdean dauden beste batzuen antzera. Meza osteko txuliaketetan omen du jatorria arkitektura mota honek.

Abellaneda auzoan, mahastiz zipriztindutako muino batean, antzinako **Batzar-Etxea** dago. Enkarterriko askatasunen adierazle izan zen mendeetan zehar. Izan ere, eskualdeko izena bertakoei tokiko gaiak gobernatzeko aukera ematen zien foru- gutunetik dator. Gaur **Enkarterrietako Museoa** da, eskualdeko historia, ondarea eta etnografia ikertzeko eta zabaltzeko gunea. Bisitaldia egitea erabat merezi du.

Enkarterriko Txakolina: bisitatu gure upategiak txakolinaren sekretuez jabetzeko. Ardogintzaren gakoak ezagutzeko dituzu enologoaren eskutik. Bisitaldian, mahastien artean ibiltzeko eta upelategiak bisitatzeko aukera izango duzu, eta gure txakolina ezusteko leku txundigarrietan dastatuko duzu.

Inoiz ez duzu ametsik egin pilatutako estresa zuhaitzen gainean askatzen duzula? Ametsa egia bihurtuko da **Sopuerta Abenturan**. Tibetar zubiak, tirolina-zirkuituak, lianak, aboradate sareak eta beste erronka asko aurkituko dituzu. Adrenalina eta gozamen bat datoz hemen. Sopuerta Abentura zuhaitzetan abenturak izateko Euskadiko parkerik handiena da. Metro bat eta 24 metro bitarteko zortzi zirkuitu ditu, eta hasiberrientzako bi.

NOLA IRITSI

Hainbat sarbide daude. Muskizko Pobeña auzoan edo herrigunean bertan has dezakegu ibilbidea; Burdin Mendien Bide Berdean, berriz, Traslaviña (Artzentales) tren-geltokitik abia gaitezke.

Tarteko hainbat tokitatik ere ekin diezaiokegu ibilbideari; adibidez, Muskizko El Pobal burdinolatik, Galdamesko La Aceña edo El Bentorro auzoetatik, eta Sopuertako herrigunetik.

Autoz

Sopuerta

[43.2744342,-3.1528667]:

<https://maps.app.goo.gl/n97phzyAZzm3Ycoa6>

Muskiz

[43.320897,-3.123709]:

<https://maps.app.goo.gl/3dyFPaQPBBQtekZRL7>

Galdames

[43.2728841,-3.11917]:

<https://maps.app.goo.gl/4cpsySDPP8PP8rrse6>

Artzentales

[43.233204,-3.197804]:

<https://maps.app.goo.gl/HXHLd8vbCyWyeoAr6>

Autobusez

<https://www.bizkaia.eus/es/web/bizkaibus/lineas>

Trenez

Muskiz

[43.321026,-3.112240]:

<https://www.renfe.com/es/es/cercanias/cercanias-bilbao/horarios>

Traslaviña

[43.233204,-3.197804]:

<https://www.renfe.com/content/dam/renfe/es/Comunicación-y-renfe-al-dia/sala-de-prensa/General/PDF-y-otros/20220703-MD-Horarios-R3f-Santander-Bilbao.pdf>

BIZIKLETEN ALOKAIRUA ETA TXANGOAK:

Beroutes <https://beroutes.com/>

Urgebi Bikes <https://www.enkarterrbike.com/>

GOMENDIOAK

Eraman oinetako erosoak ibiltzeko.

Errespetatu ingurumena, bertako bizilagunak eta animaliak.

Gozatu naturaz zaratarik egin gabe eta presarik gabe.

Autoz bazoaz, gogoratu txirrindulariek eta oinezkoek lehentasuna dutela.

Errespetatu zirkulazioaren arau orokorrak.

Kontuz ibili, batez ere tunelak eta zubibideak zeharkatzean.

Bizikletaz bazoaz, erabili beti kaskoa eta ibili kontu handiz ibilgailuekin partekatutako tarteetan.

LORTU INFORMAZIO GEHIAGO: www.visitenkarterri.com

PAREKORIK GABEKO FABRIKA

Balmaseda Erdi Aroan sortu zen merkataritza-gune gisa, artilearen ibilbidean baitzegoen. Gaur egun, industria-ondarearen adibide nabarmenak daude hiribilduan.

Bereziki azpimarratzekoa da La Encartada Fabrika-Museoa, erreferentziazkoa baita Europako industria-eta kultura -baliabideen artean.

> La Encartada Fabrika-Museoa

Balmasedako kanpoaldean, Burgosera doan errepidearen bihurgune batean, Euskal Herriko ondare-industrialaren bitxietako bat dago: **La Encartada Fabrika-Museoa**.

La Encartada SA 1892an sortutako ehun-fabrika izan zen, eta 100 urtez egon zen martxan. 5 indianok - Mexikon aberastu ziren bizkaitar emigranteak- jarri zuten kapital soziala; haietako 3 Balmasedakoak ziren. Fabrikan, artilea lantzen zen eta hainbat artikulua egiten ziren, besteak beste txapelak -produktu nagusia-, mantak eta oihalak, eskularruak, bufandak, biserak, buru-berokiak eta, nola ez, matazak eta harilak.

Lantegiaren inguruan langile-kolonia txiki bat garatu zen, La Encartadan lan egiten zuten familientzako etxebizitzekin eta kapera-eskola batekin. Auzune berean baratze batzuk eta zuzendariaren etxea zeuden, jada desagertuta dagoena.

La Encartada Fabrika-Museoa

La Encartada Fabrika-Museoaren balio nagusietako bat da bere **makina-bilduma paregabea**, Ingalaterrakoak

dira gehienak, XIX. mendearen amaierakoak eta XX. mendearen hasierakoak. Bere horretan gorde dira lantegiaren irudia eta dotazio teknologikoa urteetan zehar, adibidez, oso-osorik mantentzen dira ekoizpen-prozesuaren elementu guztiak, lehengai gordin jasotzen denetik, paketatzeko eta bidaltzeko prozesura arte. Osotasun tekniko hori eta kontserbazio-egoera bikaina direla-eta, La Encartada bisita dezakegun parekorik gabeko esparrua da.

La Encartada Fabrika-Museoa

2007z geroztik, Bizkaiko Foru Aldundiak kudeatutako museo industrialia izan da La Encartada Fabrika-Museoa. Bisitaldiak Iberiar Penintsulako iraultza industrialaren hasierako garaietara eramaten gaitu; horren adierazle dira, besteak beste, fabrikaren eraikina, makinak eta

langile-kolonia. 2019an, ERIH (European Route of Industrial Heritage) industria-ondarearen Europako sareak "Anchor Point" (aingura-leku) saria eman zion La Encartada Fabrika-Museoari, haren garrantzia eta ondare-balio bikainak aitortzeko.

➔ La Encartada bisitatu ondoren, ez galdu **Balmasedan** paseatzeko eta bazkaltzeko aukera. **Bizkaiko hiribildurik zaharrena** izanik, monumentu-multzo izendatu zuten bertako hirigune historikoa 1996an. Gaztelaren eta Kantauri itsasoko portuen arteko leku estrategikoan egonik, Bizkaiko merkataritza-gune garrantzitsuenetako bat izan zen aspaldi batean. Erdi Aroko kale-egituraren zati handi bat bere horretan mantendu du 1199ean hiribildu izendatu zutenetik. Ondare historiko nabarmena dago alde zaharrean; besteak beste, Zubi Zaharra eta San Severino plaza.

Bizkaiko hiribildurik zaharrena

➔ Erdi Aroko kaleetan barrena ibiltzeaz gain, **gatzeluko muinora** igotzea proposatzen dizugu. Haranaren gaineko kokapen estrategikoagatik, hiribildua erabat inguratzen zuen gotorleku harresitu bat eraiki zuten muinoan XIII. mendean. Gaur egun, errealitate birtualari esker, denboran bidaiatu, eta zure begiekin ikusi ahalko duzu Balmasedako gatzeluaren muinoa eta hirigune historikoa nola itzultzen diren bizitzara hainbeste mende geroago.

Balmasedako alde zaharra

NAHITAEZKOAK

La Encartada Fabrika Museoa

ibilbidearen harribitxia da. Ehun urtetik gorako kokagunea da, eta, 1892an sortu zutenetik harik eta 1992an itxi zuten arte, artilezko puntu-lanak egiten zituzten bertan. Fabrikak ez du parekorik Europako industria-ondarean eta, 2007an, museo bihurtu zuten. Bisitaldiak iraultza industrialaren hasierako garaietara eramaten gaitu. Europa osoan 100 urtetik gorako ehungintzako teknologia-bildumarik onena du La Encartadak, bere horretan gorde baitira lantegiaren makinak eta dotazio mekanikoa gaur egunera arte. Mendeurrena bete duen beste industria-multzo batek ere ez dio kontserbazio- eta osotasun-maila horri eutsi leku berean, fisionomia berarekin, makina eta tresna berberekin.

Balmasedako Historiaren Museoak

Bizkaiko lehen hiribilduaren historiarekin loturik dauden artelanen, liburuen, agirien eta antzinako objektuen bilduma bikaina du. Iraganaren aztarnak, hala nola usadioek eta ohiturek, Balmasedako bilakaera historikoa eta idiosinkrasia hobeto ulertzen laguntzen digute.

Ibili zaitetz **Balmasedako** Erdi Aroko kaleetan zehar XV. mendean bazeunde bezala. Bisita gidatu honetan, Zubi Zaharra zeharkatuko dugu, alde zaharreko mugarriak bisitatuko ditugu eta gaur egun desagertuta dauden bazterrak antzemango ditugu, hala nola Pikoen Etxea edo gaztelua. Errealitate birtualeko betaurrekoei esker, leku hauek bizia hartuko dute berriz ere, eta herriko antzinako biztanleek ikusi zituzten bezala azalduko zaizkigu. Erreserbatu bisitaldia turismo-bulegoan.

Era berean, **Kadagua ibaiaren ibilbideari** ekiteko abiapuntu aparta da Balmaseda. Kadaguari buruz berba egiten dugunean Enkarterri etortzen zaigu burura, nahitaez Ibaiaren urak eskualdeko historiaren lekuko eta eragile izan dira mendeetan zehar: merkatariak eta erromesak agurtu zituzten aspaldi batean, gorritz tindatu ziren Erdi Aroan eta sekulako jauregiak eta luxuzko etxeak eraiki ziren bere ertzean zehar geroxeago. Sekretuz, xarmaz eta naturaz beteriko ibilbide batean barrena gidatzen gaituzte gaur egun.

Santa Klara komentua 1675. urteko multzo arkitektoniko bat da, erabat zaharberritua izan dena. Barruan, San Roke hotela, irakaslearen antzinako etxea eta eliza bat daude. Azken honetan dago Balmasedako Pasio Bizidunaren Interpretazio Zentroa. stituye un conjunto arquitectónico integrado por un convento restaurado para albergar en su interior al hotel San Roque, una preceptoría y una iglesia. Es en esta última donde se ha establecido el Centro de Interpretación de la Pasión Viviente de Balmaseda.

Mendizalea bazara, nahitaezko helmuga da Enkarterriko tontorrik ospetsuena eta Bizkaiko ederrenetako bat den **Kolitza mendia**. 879 metroko garaiera du, eta Balmasedako eta inguruko haranetako 360 graduko panoramika ikusgarria eskaintzen digu. Bizkaiko bost deiadar mendietako bat da. Garai batean, tontorrean sua piztu eta turuta jo ohi zuten Gernikako Batzar Nagusietara deitzeko.

NOLA IRITSI

Bilbotik iristeko modurik erosoena autoz joatea da Kadaguako korridoretik (BI-634). Ibilbideak 30 minutu inguru irauten du.

Autoz

Balmaseda

[43.193471, -3.193503]:

<https://maps.app.goo.gl/vyQEYDX14avkDdN67r>

[43.176862, -3.212290]:

<https://maps.app.goo.gl/BfGU8Zp4trpYbk8y9>

Trenez

Balmaseda

[43.196255, -3.190118]:

<https://www.renfe.com/es/es/cercanias/cercanias-am/horarios>

Autobusez <https://www.bizkaia.eus/es/web/bizkaibus/lineas>

BIZIKLETEN ALOKAIURUA ETA TXANGOAK:

Beroutes <https://beroutes.com/>

Urgebi Bikes <https://www.enkarterribike.com/>

NON JAN?

Ba al zenekien Balmasedan dasta dezakezun plater tipikoena industriarekin lotuta dagoela? Lurrun-trenak Balmasedatik hara-hona zebiltzan garaian du jatorria. Ordu hartan, FEVE Trenbide Estuko Burdinbideen tailer nagusia herrian bertan zegoen. Antza denez, langileek beraiek asmatu zuten trenbideko "lapikoa" edo "putxera" ospetsua. "Chubesqui" delako berogailu txiki bat zen, trenean eltzekari gozagarriak egiteko eta, jakina, bero jateko aukera ematen zuena, galdarako lurruna aprobeztatuz.

Putxeraren erabilera laster zabaldu zen, eta tren-enpresak akordio bat egin omen zuen lurrun-galdarak ekoizten zituen korporazioarekin, makinetan putxerak behar zuen lurruna ateratzeko moduko zipotz bana instala zezaten. Tradizioa urtero ospatzen da urriaren 23an, San Severino egunean, baina ez dugu aitzakiarik behar beste edozein unetan ere jaki honetaz gozatzeko herriko jatetxeetan.

GOMENDIOAK

Eraman oinetako erosoak ibiltzeko.

Errespetatu ingurumena, bertako bizilagunak eta animaliak.

Gozatu naturaz zaratarik egin gabe eta presarik gabe.

Autoz bazoaz, gogoratu txirindulariek eta oinezkoek lehenetasuna dutela.

Errespetatu zirkulazioaren arau orokorrak.

Kontuz ibili, batez ere tunelak eta zubibideak zeharkatzean.

Bizikletaz bazoaz, erabili beti kaskoa eta ibili kontu handiz ibilgailuekin partekatutako tartean.

LORTU INFORMAZIO GEHIAGO: www.visitenkarterri.com

LURRAREN ERRAIK

Karrantza Bizkaiko eta Euskadiko mendebaldeko muturrean dagoen udalerría da. Aparteko landa-paisaia ez ezik, industria-ondare garrantzitsua ere badu. Hemen dago, esaterako, Dolomitas antzinako fabrika, gaur egun museoa dena.

Industria-gune honek lotura estua du Pozalagua kobazuloarekin.

Biek partekatzen dute haranaren parajea, industria-ondarea elementu anitzak batzeko gai dela agerian jarriz, hala nola makinak, ekoizpen-eremuak, paisaiak edo lehengaiak. Kasu honetan, Euskadiko enpresa handienetako baten zerbitzura (Bizkaiko Labe Garaiak, hain justu).

> Dolomitas museoa > Pozalagua kobazuloa

➔ Karrantzako Ambasaguas auzoan dagoen fabrika honek denboran atzera egiteko aukera ematen digu, Bizkaiko industrializazioa bere goren aldiaren zegoen urteetara. 1947an sortua, **Dolomitas del Norte** enpresak Bizkaiko industriako labe metalurgikoak estaltzeko adreilu erregogorak fabrikatzen zituen, batez ere Labe Garaietakoak.

1956an, Donosa harrobia ustiatzeari ekin zion, dolomita hidrotermalaren azaleratzea paregabea baitzen bertan (Ranero haitzean, Pozalagua haitzuloaren parean). Aireko tranbia baten bidez garrantzen zuten harrobitik ateratako dolomita Ambasaguas auzora (8 km ingurura), Dolomitas del Norte fabrikaren instalazioetara.

Pozalagua kobazuloko auditorioaren harmailak

Aireko tranbiak oso erabiliak izan ziren meatzaritzan, distantziak nabarmen murrizten zituztelako eta iristeko zailak ziren tokien arteko garraioa errazten zutelako. Kasu honetan, ia 3 kilometrokoa zen harrabiaren eta fabrikaren arteko ibilbidea. 27 asto metalikok eusten zioten tranbiaren kableari ibilbidean zehar. Karrantzako aireko tranbia Bizkaiko azkena izan zen, eta 1976ra arte egon zen martxan; harrobia itxi zuten urtera arte, hain justu.

Fábrica de Dolomitas

➔ Euskadin, **Dolomitas Museoan** soilik ikus ditzakegu horrelako aireko tranbiak mugitzen zituen polea-sistema erraldoia. Poleak deskarga-estazioan daude, fabrika bertan. 2002an, Sailkatutako Kultura Ondasun izendatu zuen Eusko Jaurlaritzak, monumentu-multzo kategoriarekin.

Dolomita deskarga-estazioko siloetan biltegitatu ondoren, labe birakarietara eramaten zuten. Horietan, mineralak 1800 graduko gorako tenperatura hartzen zuten, eta dolomita sinterizatu bihurtzen zen, adreilu erregogorrek egiteko erabiltzen zena. Adreilu horiek funtsezkoak izan ziren industrializazioan, galdategi handietako labe garaiak estaltzeko erabiltzen baitziren. Kiskalitako dolomitak labe industrialen tenperatura altuak jasan zitzaizkeen eta, adreilu erregogorretan erabiltzean, ez zen beharrezkoa labeak etengabe geldiaraztea mantentze-lanak egiteko; ondorioz, fabriken ekoizpena handitzen zen.

Museoan, gure historia industrialaren zati bat ezagutzeko aukera izango dugu, hain garrantzitsua izan arren nahiko ezezaguna dena. Gainera, txundigarria da Dolomitas bezalako fabrika bat sekulako ingurune honetan aurkitzea, Natura beste inon ez bezain oparo agertzen baita **Armañongo Parke Naturalean**. Bere gailur eta mendien artean makina bat ibilbide eta ehundaka leize zabaltzen dira. Parke naturalaren interpretazio-zentroa harrobitik erauzitako minerala birrindu eta kargatzen zuten instalazioetan dago. Handik fabrikara garraiatzen zuten.

Oso getu, 100 metro eskasera, **Pozalagua kobazulo** ikusgarria dago. Haitzuloa ustekabean aurkitu zuten harrobian izandako leherketa baten ondorioz, eta naturaren miraria da. Munduko estalaktita eszentrikoen pilaketarik handiena du. Egitura horiek grabitateari aurre egiten diote itxuraz, mosaiko liluragarri bat osatuz.

Pozalagua kobazulo

Estalaktiten eta beste formazio batzuen pilatze erraldoi horrek **leku hipnotiko bihurtu du Pozalagua kobazuloa, lurpeko katedral baten antza duena**. Ibilbideak zutabe, kolada eta aintziren artean sigi-saga egiten du. Kobazuloaren sabaitik milaka estalaktita eszentriko erortzen dira. Izugarritzko koralezko uharria osatzen dute itxuraz, Lurraren erraietan zabaltzen den baso modukoa. Pasabidearen amaieran egokitutako behatokitik Pozalaguako handitasunaz eta edertasunaz neurritz gabe gozatu ahal izango dute bisitariak. Barnealdeko tenperatura 13 gradukoa da urte osoan zehar. Beraz, komenigarria da jantzi aproposak eramatea.

NAHITAEZKOAK

Dolomitas Antzinako Fabrika Museoak

desagertutako garai batera hurbiltzen gaitu. Lantegiak adreilu erregogorrek egiten zituen Bizkaiko industriako labe metalurgikoak estaltzeko, batez ere Labe Garaietakoak. Dolomia zen zeregin horretarako erabilitako lehengaia; Pozalagua aldean zegoen harrobi batean erauzten zen minerala, eta bertatik lantegiraino garraiatzen zuten aireko kable baten bidez. Izan ere, erauzketan horiek eragindako leherketa baten ondorioz aurkitu zuten Pozalagua kobazuloa, estalaktita eszentriko bereziengatik ezaguna. Jarrí museoarekin harremanetan bisitaldia hitzartzeko.

Enkarterrik indianoen etxeen errekorra

du Euskadin. Etxezarrek arkitektura ezin ederragoa dute, eta Ameriketara dirutza egiten zuten indianoei buruzko sekulako istorioak ezkutatu dituzte urteetan zehar. Karrantzako Concha auzoan egingo dugun bisita honetan, indianoak nola aberastu ziren eta euren eguneroko bizitzaren pasadizo zirrargarrienak kontatuko dizkizugu (eguneroko luxuak, ongintza-lanak, etab.).

Museotik 7 bat kilometrora, Armañongo Parke Naturalean, Pozalagua kobazuloa

dago, 2013an Repsol Gidako Txokorik Onena aukeratu zutena. Ohiko estalaktitak ez bezala, Pozalaguak estalaktita eszentrikoak ditu, norabide guztietan aske hazten direnak, sustraien edo koralen antza duten forma imajinaezinak hartuz. Munduko estalaktita eszentrikoen pilaketarik handiena du Pozalaguak geologoek arabera. Bisita guztiak gidatuak dira. Igande goizetan Flashback esperientzian parte hartzeko aukera izango duzu. Ilunpetan barneratuko zara kobazuloan, buruko linterna bat eramanez, bere aurkitzaileek egin zuten bezala.

3 km eskasera Karpin Fauna dago. Legez

kanpoko trafikoagatik konfiskatutako basabereei, abandonatutako maskotei edo beste jatorri batzuetatik datorren fauna autoktono berreskurazinarri harrera egiteko zentroa da.

Armañongo Parke Naturaleko

Parketxea edo interpretazio-zentroa Pozalagua kobazuloaren aurrealdean dago, Dolomitas del Norte enpresaren harrobiko instalazioetan (mineralak birrindu eta kargatzen zuten gunean, hain justu). Eraikinak hiru solairu ditu, terraza-begiratoki batekin eta 3Dko kobazulo artifizial bat erakusten duen igogailu panoramiko batekin.

Dolomitas fabrika museoetik 13

kilometrora dago Lanestosa, Bizkaiko udalerririk txikiena hedaduraz, baina hiribildu kategorian duena. Berrehun bat biztanle ditu eta osorik eutsi dio denboraren eraginari. Alde zaharrak bere horretan mantendu ditu XIII. mendetik bertako kale harriztatuak eta balkoi luzeko jauretxeak, lorez gainezka azaltzen direnak.

ARTZAIN BATEKIN EGUNA PASATZEA ETA 4.000 URTE GORAKO HISTORIA DUEN LANBIDE BATEN GAKOAK EZAGUTU NAHI DITUZU? Esperientzia ezberdina proposatu nahi dizugu natura betean, edonori zuzenduta, baina batez ere etxeko txikienekin goatzeko pentsatuta dagoena. Artzainak gaztandegira eramango zaitu eta artisau-gazta nola egiten duen erakutsiko dizu.-- Jarri Enkartur-ekin harremanetan sekulako esperientzia honetan izena emateko!

NOLA IRITSI

Karrantzara joateko, autoa erabiltzea komeni da. Bilbotik, sarbide nagusia BI-630 eskualde-errepidea da, eta ordubeteko iraupena du ibilbideak.

Kantabriatik bazatoz, CA-629 errepidea hartu beharko duzu Colindresen, eta Ramaleserantz abiatu.

Autoz

Dolomitas

[43.239499, -3.358149]:

<https://maps.app.goo.gl/pP1EmNkQFrwZPFgSA>

Cueva de Pozalagua

[43.260131, -3.385324]:

<https://maps.app.goo.gl/sssYujidEK4VbQyV38>

Trenez

Karrantza

[43.238854, -3.357937]:

FEVE Ferrocarriles de vía estrecha / Horarios y precios / Consulta de horarios (renfe.com)

Autobusez <https://www.bizkaia.eus/es/web/bizkaibus/lineas>

BIZIKLETEN ALOKATURUA ETA TXANGOAK:
Beroutes <https://beroutes.com/>
Urgebi Bikes <https://www.enkarterribike.com/>

NON JAN?

Karrantzan, gastronomia lurrari egindako omenaldia da. Nekazaritzak eta abeltzaintzak berebiziko garrantzia izan dute haranean mendeetan zehar. Esaterako, sonatua da hemengo esnea, ardi-gazta tradizionala egiteko erabiltzen dena (gogoratu bertako gaztandegi bat artzainarekin batera bisita dezakezula!). Baina, ororen gainetik, Karrantza ondo jatearen erreferentzia

da, gertuko produktu freskoei esker. Industriako lana neketsua zen, eta, beraz, otorduak indarberritzeko aukera eskaintzen zuen egunero plater sendoekin. Baina, ohitura osasungarriek lehenasuna duten garai honetan, ahosabai guztietarako aukerak ere badaude. On egin!

GOMENDIOAK

Eraman oinetako erosoak ibiltzeko.

Errespetatu ingurumena, bertako bizilagunak eta animaliak.

Gozatu naturaz zaratarik egin gabe eta presarik gabe.

Autoz bazoaz, gogoratu txirindulariek eta oinezkoek lehenasuna dutela.

Errespetatu zirkulazioaren arau orokorrak.

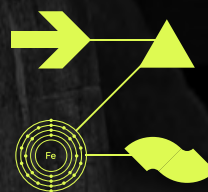
Kontuz ibili, batez ere tunelak eta zubibideak zeharkatzean.

Bizikletaz bazoaz, erabili beti kaskoa eta ibili kontu handiz ibilgailuekin partekatutako tartean.

LORTU INFORMAZIO GEHIAGO: www.visitenkarterri.com

JATORRIA; MENDIA,
BURDINA ETA ITSASOA
EL ORIGEN; MONTAÑA,
HIERRO Y MAR

www.visitenkarterri.com

Euskadi, anzolana, bien común

EUSKADI
BASQUE COUNTRY

Basque
INDUSTRIAL
TOURISM

Bizkaia
foru aldundia
diputación foral

IRON RIVER
FORO INDUSTRIAL
DIPUTACION FORAL

enkatur
www.visitenkarterri.com